

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут економіки та управління
Факультет менеджменту

Кафедра економіки підприємств

ЕКОНОМІКА І ОРГАНІЗАЦІЯ АГРАРНОГО СЕРВІСУ

Методичні рекомендації
та завдання для практичних занять і самостійної
роботи студентів факультету агротехнологій
спеціальностей 7.09010101, 8.09010101 «Агрономія»

МИКОЛАЇВ
2014

УДК 338.43
ББК 65.40+65.32
Е 45

Друкується за рішенням науково-методичної комісії факультету менеджменту Миколаївського національного аграрного університету від 18.03.2014 р., протокол № 7.

Укладачі:

Г. В. Коваленко – канд. екон. наук, асистент кафедри економіки підприємств, Миколаївський національний аграрний університет.

Рецензенти:

- І. В. Гончаренко – д-р екон. наук, професор кафедри світового сільського господарства і зовнішньоекономічної діяльності, Миколаївський національний аграрний університет
- О. В. Дробітько – канд. с.-г. наук, Голова ФГ «Олена» Братського району Миколаївської області

ЗМІСТ

Тема 1. Предмет, методи і завдання науки “Економіка і організація аграрного сервісу”	4
Тема 2. Визначення економічної ефективності користування земельними угіддями.....	6
Тема 3. Виробничі фонди сільськогосподарських підприємств	12
Тема 4. Продуктивність праці і шляхи її підвищення	20
Тема 5. Визначення ресурсного потенціалу господарства	25
Тема 6. Капітальні вкладення та ефективність їх використання.....	26
Тема 7. Рентабельність сільськогосподарського виробництва.....	28
Тема 8. Рівень та структура собівартості продукції	29
Тема 9 Виробниче направлення та спеціалізація господарства.....	33
Тема 10. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва	34
Тема 11. Визначення ефективності сільськогосподарського виробництва.....	38
Тема 12. Економічна ефективність рослинництва.....	40
Тема 13. Економічна ефективність тваринництва.....	44
Список рекомендованих джерел.....	46

Тема 1: Предмет, методи і завдання науки “Економіка і організація аграрного сервісу”

Мета заняття: після вивчення студентами лекційного матеріалу і опрацювання рекомендованої літератури, опрацювати основні положення. Засвоєння теми перевіряється через опитування та тестування.

Питання до теми 1.

1. Агропромисловий комплекс, значення сільського господарства для національної економіки.
2. Класифікація агропромислового комплексу.
3. Сільське господарство та його місце в національній економіці.
4. Особливості сільського господарства як галузі виробництва.
5. Що вивчає дисципліна "Економіка і організація аграрного сервісу"?
6. Види аграрного сервісу в сучасній економіці країни.
7. Принципи комерційного стилю економічного мислення.
8. Прийоми досліджень економічних явищ та процесів.

Тести до теми 1.

1. *Методи досліджень в економіці і організації аграрного сервісу – це:*
 - а) сукупність засобів і прийомів вивчення природних і суспільних явищ;
 - б) збір і вивчення фактів;
 - в) систематизація даних.
2. *Агропромисловий комплекс – це:*
 - а) спеціалізовані галузі виробництва;
 - б) сукупність галузей народного господарства, що забезпечують країну продовольством і сільськогосподарською сировиною;
 - в) матеріально-технічна база галузей.
3. *Складові АПК згідно класифікації:*
 - а) галузі промисловості, що виробляють для АПК засоби виробництва;
 - б) виробниче обслуговування всіх стадій агропромислового виробництва;
 - в) сільське господарство;
 - г) галузі з переробки сільськогосподарської сировини, галузі по заготівлі, зберіганню, транспортуванню сільгосппродукції;

д) галузі виробничої та соціальної інфраструктури.

4. *Невиробничими основними фондами є фонди:*

- а) сільськогосподарських підприємств;
- б) промисловості;
- б) житлово-комунального господарства;
- в) освіти та охорони здоров'я;
- г) будівництва.

5. *Особливостями сільськогосподарського виробництва є:*

- а) розвиток на основі різних форм власності;
- б) однакові економічні умови для підвищення ефективності господарювання;
- в) земля – головний і незамінний засіб виробництва;
- г) економічний процес відтворення тісно переплітається з природним процесом;
- д) забезпечення інтенсивного розвитку всіх галузей народного господарства;
- є) значна різниця між періодом виробництва і робочим періодом;
- ж) нерівномірне використання робочої сили;
- з) просторова розосередженість сільськогосподарського виробництва;
- к) використання досягнень науково-технічного прогресу;
- л) використання частини одержаної продукції в подальшому виробничому процесі;
- м) великий вплив природнокліматичних умов.

6. *Система виробничих відносин у сільському господарстві включає:*

- а) закономірності розвитку окремих галузей сільського господарства;
- б) відносин між державним і сільським господарством;
- в) планування закупівлі продукції, фінансування і кредитування;
- г) відносини між сільським господарством та іншими галузями з організації постачання та ремонту техніки, меліорації, зберігання та реалізації продукції;
- д) відмінності між промисловою і сільськогосподарською працею;
- є) відносини між сільськогосподарськими підприємствами в умовах кооперації, між сільськогосподарськими підприємствами та їх внутрішніми підрозділами, працівниками;
- ж) відносини у взаємодії і взаємозалежності з розвитком продуктивних сил.

Тема 2. Визначення економічної ефективності користування земельними угіддями

Мета заняття: вивчити показники економічної ефективності користування землею та методику їх визначення.

Земля – це особливий засіб виробництва в сільському господарстві. При раціональному користуванні вона не знижує, а, навпаки, поліпшує свої якості і властивості.

Економічна ефективність використання землі характеризується системою натуральних і вартісних показників. До *натуральних* відносять: врожайність сільськогосподарських культур, виробництво окремих видів тваринницької продукції на 100 га відповідних земельних угідь (продукцію скотарства та вівчарства розраховують на 100 га сільськогосподарських угідь, свинарства – на 100 га ріллі, птахівництва – на 100 га посіву зернових культур). До *вартісних* показників відносять виробництво: валової (товарної) продукції, валового доходу, прибутку в розрахунку на 1 га сільгоспугідь.

Додатковими показниками є структура земельних угідь, посівних площ, рівень розораності земель, питома вага технічних культур в структурі посіву, багаторічних насаджень в структурі сільгоспугідь, коефіцієнт повторного використання землі та інші.

Завдання 2.1 РОЗРАХУВАТИ СТРУКТУРУ ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

Методика та порядок виконання завдання. Виконується на матеріалах звіту сільськогосподарського підприємства. Початкові дані і результати розрахунків записують в таблицю 1.

Таблиця 1

Розмір і структура земельного фонду

Види угідь	Базисний рік				Звітний рік			
	Структура земельного фонду		Структура сільгоспугідь		Структура земельного фонду		Структура сільгоспугідь	
	га	%	га	%	га	%	га	%
Площа всього, га		100,0	-	-		100,0	-	-
в тому числі і с.-г. угіддя				100,0				100,0
з них:								
- рілля								
- багаторічні насадження								
- сінокоси								
- пасовища								
- інші с.-г. угіддя								
Площа лісу, га				-				-
Зариблені ставки				-				-
Інші земельні угіддя, га				-				-

Аналізуючи показники таблиці 1 потрібно вказати, які кількісні зміни відбулися в землевпорядкуванні, який характер трансформації земель (позитивний чи негативний), та намітити шляхи покращення використання земель.

Завдання 2.2 РОЗРАХУВАТИ І ПРОАНАЛІЗУВАТИ СТРУКТУРУ ПОСІВНИХ ПЛОЩ

Методика та порядок виконання завдання. Найбільш ефективною вважається така структура посівних площ, яка в даних умовах забезпечує найбільший вихід продукції з одиниці земельної площі при мінімальних затратах матеріалів і праці. Зміни в структурі посівних площ, які ведуть до збільшення питомої ваги посівних площ високоінтенсивних культур, говорять про покращення використання ріллі.

При аналізі структури посівних площ потрібно звернути увагу на питому вагу найбільш ефективних культур: зернових, зернобобових, технічних, кормових культур.

Таблиця 2

Структура посівних площ в

Культура	Площа, га			В середньому за 3 роки	Питома вага, %
	20 р.	20 р.	20 р.		
1. Зернові та зернобобові, всього					
в тому числі:					
- озимі					
- ярові					
- кукурудза на зерно					
- зернобобові					
- інші зернові					
2. Технічні культури, всього					
в тому числі:					
- соняшник					
- ...					
3. Картопля					
4. Овочі відкритого ґрунту					
5. Баштанні					
6. Кормові					
Всього посівів					

Для розрахунків використовують звіти сільськогосподарського підприємства.

Завдання 2.3 РОЗРАХУВАТИ ПОКАЗНИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

Методика та порядок виконання завдання. Вихідні дані виписують із річного звіту господарства в таблицю 3, розрахунок економічної ефективності використання земельних ресурсів виконують в таблиці 4.

Таблиця 3

Вихідні дані визначення показників ефективності використання землі

Показники	Базисний рік	Звітний рік	Звітний до базисного, %
Валова продукція сільського господарства (в поточн. цінах), тис. грн			
Валова продукція сільського господарства (в пост. цінах 2010 р.), тис. грн			
Валовий дохід, тис.грн			
Чистий дохід, тис.грн			
Виручка від реалізації с.-г. продукції, тис. грн			
Прибуток, тис. грн			
Площа с.-г. угідь, га			
Площа ріллі, га			
Площа посіву, га:			
- зернових та зернобобових			
- соняшнику			
- овочів			
Валовий збір зернових та зернобобових після доробки, ц			
Валовий збір соняшника в масі після доробки, ц			
Валовий збір овочів, ц			
Валовий надій молока, ц			
Приріст ВРХ, ц			
Продукція вирощування свиней, ц			
Приріст птиці, ц			
Яйця, тис.шт.			

У висновках потрібно оцінити досягнутий рівень використання земельних ресурсів в господарстві за 2 роки, порівняти їх, назвати основні причини різниці в рівні показників, звернути увагу на різницю в структурі сільгоспугідь, намітити шляхи підвищення економічної ефективності використання земельних ресурсів.

Таблиця 4

Економічна ефективність використання землі в

Показники	Базисний рік	Звітний рік	Звітний до базисного, %
Урожайність, ц/га:			
- зернових і зернобобових			
- соняшнику			
- овочів			
Вироблено в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, ц:			
- молока			
- приросту ВРХ			
Вироблено в розрахунку на 100 га ріллі продукції свинарства, ц			
Вироблено в розрахунку на 100 га посівів зернових та зернобобових культур:			
- яєць, тис.шт.			
- приросту птиці, ц			
Вироблено на 1 га сільськогосподарських угідь, тис. грн:			
- валової продукції с.-г. виробництва (в пост. цінах 2010 р.)			
- валової продукції с.-г. виробництва (в поточн. цінах)			
- валового доходу			
- чистого доходу			
Одержано прибутку з 1 га с.-г. угідь, тис. грн			

Тести до теми 2*1. Бонітування земель – це:*

- а) кількісний та якісний облік земель;
- б) якісна оцінка ґрунтів як природного тіла;
- в) розподіл земельного фонду за окремими видами сільгоспугідь;
- г) перехід одних видів земельних угідь в інші.

2. Економічна оцінка землі – це:

- а) питома вага кожного виду земель у їх загальній площі;
- б) реєстрація землекористувачів;
- в) оцінка землі як засобу виробництва;
- г) інтенсивне використання землі.

3. Основні напрями підвищення економічної ефективності використання землі:

- а) система заходів щодо підвищення родючості земель;
- б) бонітування земель;
- в) охорона ґрунтів від ерозії та інших руйнівних процесів;
- г) кількісний та якісний облік земель;
- д) зменшення площ земель, які випадають із сільськогосподарського обороту.

4. Трансформація земель – це:

- а) приватизація земельних ділянок;
- б) перехід одного виду земельних угідь в інший;
- в) суспільне користування землею.

5. Абсолютна економічна родючість характеризується:

- а) здатністю створювати врожай;
- б) кількістю продукції з одиниці земельної площі;
- в) результатом додаткових вкладень праці і коштів в обробіток землі.

6. До сільгоспугідь відносять:

- а) землі сільськогосподарських підприємств і господарств;
- б) рілля;
- в) багаторічні культурні насадження;
- г) землі лісового фонду;
- д) сіножаті та пасовища;
- є) землі запасу;
- ж) залежі та перелоги.

7. Земельний кадастр – це:

- а) оцінка земель;
- б) правила використання землі;
- в) сукупність відомостей про природні властивості земель, їх господарський і правовий стан.

8. Земельний кадастр включає:

- а) натуральні показники економічної ефективності використання землі;
- б) державну реєстрацію землекористувань;
- в) кількісний і якісний облік земель;
- г) вартісні показники ефективності використання земель;
- д) бонітування ґрунтів;
- є) економічну оцінку землі.

9. До натуральних показників економічної ефективності використання земельних угідь відносять:

- а) урожайність сільськогосподарських культур;
- б) інтенсифікацію сільського господарства;
- в) виробництво окремих видів сільськогосподарської продукції з розрахунку на 100 га відповідних земельних угідь;
- г) спеціалізацію сільського господарства.

10. Єдиний земельний фонд України складає площу:

- а) 42 млн. га;
- б) 60,4 млн. га;
- в) 33,4 млн. га.

11. Відповідно до цільового призначення земельний фонд поділяється на категорії:

- а) землі сільськогосподарського призначення;
- б) сіножаті;
- в) землі населених пунктів;
- г) землі промисловості, транспорту, зв'язку;
- д) рілля;
- є) землі природоохоронного, оздоровчого, історико-культурного призначення;
- ж) загальна земельна площа;
- з) землі лісового фонду;
- к) землі водного фонду;
- л) інші категорії;
- м) землі запасу.

12. Види родючості ґрунту:

- а) штучна;
- б) приватизована;
- в) природна;
- г) економічна;
- д) неповна.

13. Форми власності на землю:

- а) державна;
- б) муніципальна;
- в) колективна;
- г) приватна;
- д) громадська.

14. Земельні ділянки передаються безоплатно у приватну власність громадянам для:

- а) ведення фермерського господарства;

- б) суспільного користування;
- в) ведення особистого селянського господарства;
- г) ведення колективного садівництва;
- д) створення КСП;
- є) будівництва житла;
- ж) будівництва гаража;
- з) створення акціонерного товариства.

15. До вартісних показників економічної ефективності використання земельних угідь відносять:

- а) вартість валової продукції з розрахунку на 1 га с.-г. угідь;
- б) виробництво молока на 100 га с.-г. угідь;
- в) валовий дохід з розрахунку на 1 га с.-г. угідь;
- г) виробництво зерна на 10 га ріллі;
- д) прибуток з розрахунку на 1 га с.-г. угідь;
- є) чистий дохід з розрахунку на 1 га с.-г. угідь.

16. На ефективність використання землі впливають:

- а) рівень розвитку продуктивних сил;
- б) ступінь розораності землі;
- в) рівень сільськогосподарського виробництва;
- г) структура посівних площ;
- д) оренда землі;
- є) частка меліорованих земель у загальній площі с.-г. угідь.

Тема 3. Виробничі фонди сільськогосподарських підприємств

Мета заняття: Навчитися визначати забезпеченість сільгоспвиробництва основними фондами і розрахувати показники ефективності їх використання.

Завдання 3.1 ВИЗНАЧИТИ ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ С.-Г. ВИРОБНИЦТВА ОСНОВНИМИ ФОНДАМИ

Методика та порядок виконання завдання.

Забезпеченість сільгосппідприємств основними виробничими фондами характеризується фондозабезпеченістю на 100 га с.-г. угідь і фондоозброєністю праці.

Дані для розрахунків потрібно виписати із річного звіту господарства в таблицю 1. Для більш детального аналізу фактичну наявність основних фондів можна зрівняти з нормативною потребою.

Таблиця 1

Визначення фондозабезпеченості і фондоозброєності в

Показники	Базисний рік	Звітний рік	Звітний у % до базисного
1	2	3	4
Вихідні дані			
1. Основні виробничі фонди, всього, тис.грн			
1	2	3	4
в тому числі: - с.-г. призначення			
2. Площа сільгоспугідь, га			
3. Середньорічна кількість робітників, всього, чол.			
в тому числі: - в сільському господарстві			
Розрахункові дані			
4. Фондозабезпеченість господарства, тис.грн			
5. Фондоозброєність, грн всіх робітників зайнятих в сільському господарстві			

На основі проведених розрахунків зробити висновки.

Завдання 3.2 ВИЗНАЧИТИ ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ФОНДІВ

Методика та порядок виконання завдання. Робота виконується на основі вихідних даних, виписаних із річного звіту господарства в таблицю 2. Тут також розраховуються показники використання основних фондів, проаналізувавши які необхідно зробити висновок про ефективність використання основних фондів в господарстві та намітити шляхи їх покращення.

Таблиця 2

Ефективність використання основних виробничих фондів у

Показники	Базисний рік	Звітний рік	Звітний у % до базисного
1	2	3	4
Вихідні дані			
1. Середньорічна вартість виробничих фондів, тис.грн			
2. Середньорічна вартість обігових засобів, тис.грн			
3. Валова продукція рослинництва та тваринництва, тис. грн			

1	2	3	4
4. Валовий дохід рослинництва та тваринництва, тис. грн			
5. Прибуток, всього, тис. грн			
Розрахункові дані			
6. Фондовіддача, грн			
7. Фондомісткість, грн			
8. Норма прибутку, %			
9. Валовий дохід на 1 грн осн. виробничих фондів, грн			
10. Прибуток на 1 грн осн. виробничих фондів, грн			

Завдання 3.3 ВИЗНАЧИТИ ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ

ЕФЕКТИВНІСТЬ

Методика та порядок виконання завдання. Вихідні дані виписують з річного звіту господарства в таблицю 3. Далі виконати розрахунок коефіцієнту оборотності, період обігу та інш. показників. Провести аналіз отриманих даних і намітити шляхи покращення використання оборотних засобів.

Таблиця 3

Розрахунок показників ефективності використання оборотних засобів

Показники	Базисний рік	Звітний рік	Звітний рік у % до базисного
Вихідні дані			
1. Валова продукція рослинництва та тваринництва, всього, тис. грн			
2. Виручка від реалізації продукції, тис. грн			
3. Вартість молодняка, переведеного в основне стадо, тис. грн			
4. Вартість худоби, вибракуваної з основного стада, тис. грн			
5. Сума обороту, тис. грн			
6. Середньорічна вартість оборотних засобів, тис. грн			
Розрахункові дані			
7. Вартість оборотних засобів на 1 грн. валової продукції, грн			
8. Вартість валової продукції на 1 грн. оборотних засобів, грн			
9. Коефіцієнт оборотності оборотних засобів			
10. Тривалість обороту, днів			

Тести до теми 3

1. Виробничі фонди – це:

- а) комплекс речей, за допомогою яких людина впливає на предмети праці;
- б) природна речовина, на яку людина спрямовує свою діяльність;
- в) засоби виробництва сільського господарства, виражені в грошовій формі.

2. Відновна вартість основних фондів – це:

- а) балансова вартість та сума зносу;
- б) сума зносу за певний період;
- в) вартість відтворення основних фондів на час переоцінки;
- г) фактична вартість основних фондів.

3. Особливості основних виробничих фондів:

- а) повністю споживаються в процесі виробничого циклу;
- б) протягом тривалого часу беруть участь у процесі виробництва;
- в) зберігають натурально-речову форму;
- г) переносять свою вартість повністю на готовий продукт;
- д) переносять свою вартість на створений продукт частинами.

4. Активна частина основних фондів – це:

- а) всі предмети праці;
- б) продуктивна худоба та багаторічні плодові насадження;
- в) силові і робочі машини та обладнання;
- г) готова продукція на складі;
- д) основні фонди торгівлі.

5. Фондомісткість продукції – це співвідношення:

- а) основних фондів і валової продукції;
- б) оборотних фондів і валової продукції;
- в) валової продукції і основних фондів.

6. Структура основних фондів – це:

- а) всі складові основних фондів;
- б) питома вага основних фондів в ресурсному потенціалі господарства;
- в) питома вага кожного виду основних фондів в їх загальній вартості.

7. Оцінка основних фондів ведеться за ... вартістю.

- а) початковою;
- б) середньорічною;

- в) залишковою;
- г) поточною;
- д) відновною.

8. *Фондовіддача є співвідношенням:*

- а) основних фондів та оборотних засобів;
- б) основних фондів і валової продукції;
- в) валової продукції та основних фондів;
- г) прибутку і основних фондів.

9. *Амортизація – це:*

- а) відтворення основних фондів;
- б) втрата основними фондами своєї вартості в результаті вдосконалення техніки і здешевлення виробництва;
- в) поступова втрата основними фондами вартості і перенесення її на створювану продукцію.

10. *Основні виробничі фонди – це:*

- а) будівлі, споруди, передавальне устаткування;
- б) силові машини та обладнання;
- в) худоба на відгодівлі;
- г) робочі машини та устаткування;
- д) транспортні засоби;
- є) корми;
- ж) обчислювальна техніка;
- з) паливно-мастильні матеріали.

11. *Чому дорівнює фондовіддача, якщо фондомісткість продукції 2 грн:*

- а) 1;
- б) 0,5;
- в) 0,2;
- г) 10.

12. *Коефіцієнт оборотності оборотних засобів дорівнює 6. Тривалість одного обороту складе ...:*

- а) 360;
- б) 220;
- в) 72;
- г) 60;
- д) 55.

13. Оборотні виробничі фонди – це:

- а) земля, що є головним засобом виробництва;
- б) молодняк тварин;
- в) виробничі споруди;
- г) тварини на відгодівлі;
- д) насіння;
- є) транспортні засоби;
- ж) пальне.

14. Пасивну частину основних фондів складають:

- а) сади, виноградники;
- б) будівлі, споруди, передавальне устаткування;
- в) робочі машини.

15. Види зносу основних фондів:

- а) амортизований;
- б) фізичний;
- в) моральний;
- г) фондомісткий.

16. Особливості оборотних виробничих фондів:

- а) зберігають натурально-речову форму;
- б) повністю споживаються на протязі одного виробничого циклу;
- в) втрачають натурально-речову форму;
- г) переносять свою вартість на готовий продукт частинами;
- д) повністю, зразу переносять свою вартість на готову продукцію.

17. Фонди обігу – це:

- а) трактори;
- б) готова до реалізації продукція;
- в) кошти в касі на поточних рахунках;
- г) кошти в розрахунках;
- д) засоби захисту рослин;
- є) молодняк на відгодівлі.

18. Оборотні виробничі фонди перебувають у функціональних формах:

- а) фонди обігу;
- б) виробничі запаси;
- в) продуктивні фонди;
- г) незавершене виробництво;

д) активні фонди.

19. Оборотні засоби є сукупністю ...:

- а) всіх виробничих фондів;
- б) основних та оборотних фондів;
- в) оборотних фондів та фондів обігу;
- г) предметів праці та засобів виробництва.

20. Основні виробничі фонди – це:

- а) продуктивна худоба;
- б) корми;
- в) пальне;
- г) промислові будівлі;
- д) обладнання;
- є) гроші.

21. Залишкова вартість основних фондів – це:

- а) вартість зносу основних фондів;
- б) балансова вартість та вартість устаткування;
- в) різниця між балансовою вартістю та сумою зносу.

22. До фонду обігу відносять:

- а) виробничі запаси;
- б) готову до реалізації продукція;
- в) предмети праці, що не вступили в процес виробничого споживання;
- г) кошти в касі;
- д) кошти на рахунку в банку;
- є) кошти в розрахунках.

23. До засобів виробництва належать:

- а) земля;
- б) трудові ресурси;
- в) трактори, автомобілі, стаціонарні двигуни;
- г) виробничий потенціал;
- д) сільськогосподарські машини і знаряддя;
- є) виробничі приміщення;
- ж) робоча сила;
- з) продуктивна худоба та птиця;
- к) корми, насіння, мінеральні добрива.

24. Початкова вартість основних фондів – це:

- а) вартість виробництва основних фондів;

- б) витрати на придбання машин;
- в) витрати на придбання і доставку машин в господарство;
- г) балансова вартість і витрати на амортизацію.

25. *Оборотні засоби – це:*

- а) фонди амортизації;
- б) основні та оборотні фонди;
- в) оборотні фонди та фонди обігу;
- г) оборотні виробничі фонди.

26. *Використання основних фондів оцінюється такими показниками:*

- а) фондоозброєність;
- б) фондівіддача;
- в) фондомісткість;
- г) норма прибутку;
- д) фондозабезпеченість.

27. *Коефіцієнт оборотності оборотних засобів дорівнює 5. Яка тривалість одного обороту?*

- а) 300;
- б) 200;
- в) 180;
- г) 100;
- д) 75;
- є) 55.

28. *Засоби праці – це:*

- а) знаряддя праці;
- б) насіння, добрива, корми;
- в) багаторічні насадження;
- г) добрива;
- д) вантажний автомобіль;
- є) насіння.

Тема 4. Продуктивність праці і шляхи її підвищення

Мета заняття: Засвоїти методику розрахунків показників продуктивності праці.

Продуктивність праці є найважливішим економічним показником, тому що будь-яка економія виробничих затрат в кінцевому результаті зводиться до економії живої і суспільної праці.

Продуктивність праці розраховується в натуральному і вартісному вимірі. Основні показники продуктивності праці це кількість виробленої продукції за одиницю часу і на 1 середньорічного робітника, зайнятого в виробничому процесі, та затрати праці на виробництво одиниці продукції.

Завдання 4.1 РОЗРАХУВАТИ ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ В РОСЛИННИЦТВІ

Методика та порядок виконання завдання. Вихідні дані вписати з річного звіту господарства. Розрахунок ведеться за прямими показниками: трудомісткість 1 ц продукції і виробництво продукції за 1 люд.-год. У вартісному вимірі рівень продуктивності праці визначається по валовій продукції в постійних цінах 2010 р. Розрахунки звести в таблицю 1.

Таблиця 1

Визначення трудомісткості продукції та її виробництво за 1 люд.-год.

Види продукції	Кількість продукції, ц	Затрати праці, всього, люд.-год.	Трудомісткість 1 центнера, люд.-год.	Виробіток на 1 люд.-год., ц
зернові				
соняшник				
картопля				
...				
молоко				
яловичина				
свинина				
...				

Завдання 4.2 ВИЗНАЧИТИ ОСНОВНІ ФАКТОРИ ЗМІНИ РІВНЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ В ГОСПОДАРСТВІ

Методика та порядок виконання завдання. Вихідні дані вибрати з річного звіту господарства за 2 останні роки і записати в таблицю 2,

потім визначити ріст (зниження) продуктивності праці за рахунок зміни обсягу валової продукції (П1) та за рахунок зміни кількості робітників (П2).

$$K_{по} = \left(\frac{K_o + 10P_{п}}{2} \right) Y_o + \left(\frac{K_o + 10P_{п}}{2} \right) Y_{п}, \text{ де}$$

$VПб$ – вартість валової продукції в базисному році, грн; P_o – середньорічна кількість робітників в звітному році, грн.; P_o, P_b – вихід валової продукції на одного середньорічного робітника в звітному і базисному році, відповідно, грн.

спільну зміну продуктивності праці в звітному році (П) складає сума змін за рахунок обох факторів:

$$П = П_1 + П_2$$

Проаналізувавши проведені розрахунки, зробити висновок, вказавши, на скільки і в якому напрямі змінилась продуктивність праці в результаті дії кожного фактору.

Таблиця 2

Вихідні дані для виявлення факторів зміни продуктивності праці в господарстві

Показники	Базисний рік	Звітний рік
Вартість валової продукції рослинництва та тваринництва, всього, тис.грн		
Середньорічна кількість робітників, зайнятих в рослинництві та тваринництві, чол.		
Середньорічний виробіток на одного робітника, тис.грн		

Тести до теми 4

1. *Робоча сила – це:*

- а) чоловіки віком від 16 до 65 років;
- б) жінки віком від 16 до 60 років;
- в) сукупність фізичних, розумових та організаторських властивостей людини, набутих знань і досвіду;
- г) сільське населення України.

2. *Продуктивність праці – це:*

- а) виробіток;
- б) трудомісткість одиниці продукції;
- в) здатність конкретної праці створювати певну кількість продукції за одиницю робочого часу.

3. *Коефіцієнт використання трудових ресурсів визначається:*

- а) співвідношенням затрат праці в місяці максимальної зайнятості працівників до середньомісячних витрат;
- б) співвідношення виробничого періоду до робочого періоду;
- в) фактично відпрацьованих за рік люд.-год. до можливого фонду робочого часу.

4. До прямих показників продуктивності праці належать:

- а) кількість працездатних;
- б) виробіток продукції;
- в) вартість товарної продукції;
- г) трудомісткість продукції.

5. Виріток за один машино-день – це:

- а) співвідношення річного обсягу робіт до кількості тракторів;
- б) співвідношення валової продукції до кількості тракторів;
- в) співвідношення річного обсягу робіт до кількості машино-днів.

6. До непрямих показників продуктивності праці відносять:

- а) рентабельність виробництва;
- б) затрати праці на вирощування 1 га посіву с.-г. культур;
- в) рівень продуктивності праці за окремий рік;
- г) навантаження посівних площ з розрахунку на одного середньорічного працівника.

7. Виріток на одну машино-зміну – це:

- а) співвідношення машино-змін до кількості машин;
- б) співвідношення річного обсягу робіт до кількості машино-змін;
- в) співвідношення валового доходу до кількості машино-змін.

8. На виробництво 1000 ц зерна витрачено 700 люд.-год.

Трудомісткість одного центнера складає ... люд.-год.:

- а) 1,43;
- б) 0,7;
- в) 700 тис. люд.-год.

9. Праця – це:

- а) головна складова частина продуктивних сил сільського господарства;
- б) джерело суспільного багатства і основа збільшення сільськогосподарської продукції;

в) доцільна діяльність людини, в процесі якої створюються матеріальні блага та послуги.

10. Трудові ресурси сільського господарства це:

- а) все населення в громадському виробництві;
- б) працездатне населення, яке зайняте в сільськогосподарському виробництві;
- в) зайняті в особистому підсобному господарстві.

11. Який показник найбільш точно характеризує продуктивність праці в свинарстві:

- а) виробництво свинини на 1 га сільгоспугідь;
- б) виробництво свинини на 1 люд.-годину;
- в) виробництво свинини на 1 га ріллі;
- г) виробництво свинини на 1 робітника.

12. Основні показники, що характеризують рівень використання трудових ресурсів:

- а) середньорічна чисельність працівників;
- б) річний фонд робочого часу;
- в) кількість відпрацьованих люд.-год. за рік 1 працездатним;
- г) коефіцієнт використання трудових ресурсів.

13. Сезонність використання трудових ресурсів характеризується:

- а) рівнем забезпеченості господарства трудовими ресурсами;
- б) балансом робочої сили;
- в) коефіцієнтом сезонності;
- г) розмахом сезонності.

14. Науково-технічний прогрес у сільському господарстві є:

- а) визначальним фактором розвитку матеріально-технічної бази сільгоспвиробництва;
- б) процесом постійного вдосконалення засобів виробництва, технології, організації виробництва на основі використання наукових досягнень у галузі;
- в) об'єктивним і закономірним процесом.

15. Чому дорівнює фондвіддача, якщо фондомісткість продукції 2 грн.:

- а) 1;
- б) 0,5;

в) 0,2.

16. *Обсяг робіт, виконаних комбайнами, обчислюється:*

- а) в умовних еталонних га;
- б) в т зібраної продукції відповідних культур;
- в) в фізичних га зібраної площі відповідних культур.

17. *Які показники характеризують використання машинно-тракторного парку:*

- а) річний, денний виробіток на 1 трактор;
- б) кількість відпрацьованих машино-днів;
- в) коефіцієнт виконання змінних норм виробітку;
- г) коефіцієнт змінності;
- д) собівартість 1 еталонного га.

18. *Матеріально-технічна база сільського господарства - це:*

- а) засоби виробництва в сільському господарстві;
- б) сукупність засобів і предметів праці, які використовуються в сільгоспвиробництві;
- в) силові і робочі машини.

19. *Система машин – це:*

- а) найдосконаліша техніка;
- б) сукупність різних видів техніки, яка забезпечує послідовне і безперервне виконання робіт;
- в) машини для впровадження потокової технології.

20. *Чому дорівнює коефіцієнт механізації, якщо в стаді на 200 голів 150 обслуговується з допомогою механізованих процесів?*

- а) 1,35;
- б) 1;
- в) 0,75.

21. *Обсяг механізованих робіт машинно-тракторного парку обчислюється в:*

- а) га;
- б) т-км;
- в) ум. ет. га;
- г) км.

22. *До енергетичних ресурсів в сільському господарстві відносять:*

- а) продуктивність сили галузі;
- б) електроенергію;
- в) потужність механічних двигунів, електромоторів, електроустановок, робочу худобу.

23. *Механізація сільського господарства – це:*

- а) застосування машин і знарядь у виробничому процесі;
- б) зростання обсягів використання техніки;
- в) процес зміни ручної праці машинною, окремих машин – системою машин, а також впровадження їх автоматизованих систем;
- г) оснащення більш вдосконаленою технікою.

Тема 5. Визначення ресурсного потенціалу господарства

Мета заняття: Навчитися визначати ресурсний потенціал господарства.

Ресурсний потенціал господарства визначають шляхом підсумку грошових оцінок земельних, трудових ресурсів та вартості виробничих фондів.

Завдання 5.1 ВИЗНАЧИТИ РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГОСПОДАРСТВА

Методика та порядок виконання завдання. Вихідні дані виписують із річного звіту господарства в таблицю 1 і розраховують ресурсний потенціал господарства в грн. Оцінку води рахувати за 1 м³ – 270,7 грн (для поливу 1 га використовують 2-5 тис. м³ води). Оцінку одного робітника в середньому за рік брати 2448 грн, а залучених з коефіцієнтом 0,5. Вартість основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення та матеріальних оборотних засобів вибирають як середньорічні.

Таблиця 1

Визначення ресурсного потенціалу та ресурсовіддачі
с.-г. підприємства

Показники	Рівень в _____ році
1	2
1. Площа с.-г. угідь, га в тому числі поливних	
2. Бал економічної оцінки с.-г. угідь	
3. Грошова оцінка 1 балу, грн.	
4. Грошова оцінка с.-г. угідь, грн.	

1	2
5. Середньорічна чисельність робітників зайнятих в с.-г. виробництві, чол.	
6. Середньорічна чисельність залучених, чол.	
7. Середньорічна чисельність робітників господарств з врахуванням коректировки	
8. Грошова оцінка трудових ресурсів, грн.	
9. Середньорічна вартість основних виробничих фондів, грн.	
10. Середньорічна вартість оборотних фондів, грн.	
11. Відпущено води з меліоративних систем, м ³	
12. Грошова оцінка водних ресурсів, грн	
13. Ресурсний потенціал	
14. Обсяг закупівлі сільгосппродукції, грн	
15. Ресурсовіддача (обсяг купівлі сільгосппродукції) - на 1 тис. грн. ресурсного потенціалу - на 100 га орної землі	

Тема 6. Капітальні вкладення та ефективність їх використання

Мета заняття: Засвоїти методику визначення показників економічної ефективності капітальних вкладень.

Капітальні вкладення – це грошові кошти, направлені на збільшення основних фондів та їх модернізацію. Основними показниками ефективності використання капітальних вкладень є: норма прибутку, строк окупності капітальних вкладень та приведені витрати.

Завдання 5.1 ВИЗНАЧИТИ ПОКАЗНИКИ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ КАПІТАЛЬНИХ ВКЛАДЕНЬ ПРИ БУДІВНИЦТВІ РЕМОНТНИХ МАЙСТЕРЕНЬ ТА ВИБРАТИ РАЦІОНАЛЬНИЙ ВАРІАНТ

Методика та порядок виконання завдання. Завдання виконується по даним, приведеним в таблиці 1. **Строк окупності** капітальних вкладень визначається діленням суми капітальних вкладень на прибуток, одержаний за рік після їх освоєння.

Повний строк окупності капітальних вкладень включає строк окупності після введення об'єкту у експлуатацію та період будівництва. У випадку, коли об'єкт починає давати прибуток ще до закінчення будівництва, строк окупності визначається діленням різниці між капітальними вкладеннями та прибутком, одержаним до закінчення будівництва, на прибуток, одержаний на протязі року після закінчення будівництва.

Норма прибутку визначається як частка від ділення інвестиційного прибутку після освоєння, на капітальні вкладення. **Розрахована норма прибутку порівнюється з фактично досягнутою на передових виробництвах, яка для ремонтних майстерень складає 0,15.**

При виборі варіанту капітальних вкладень використовують показник приведених витрат. Він визначається як сума поточних витрат (собівартості) та капітальних вкладень, помножених на нормативний коефіцієнт ефективності.

Втрати від заморожування засобів за період будівництва (P_3) визначають за формулою:

$$P_3 = \sum K_i \times E_n [T_c - (m - i)], \text{ де}$$

K_i – капітальні вкладення в i -ому році;

T_c – строк будівництва, років;

i – порядковий рік будівництва.

Приведені капітальні вкладення ($K_{\text{ПРИВ}}$) розраховують так:

$$K_{\text{ПРИВ}} = \frac{C}{E_n} + K, \text{ де}$$

C – поточні витрат (собівартість) грн.;

K – капітальні вкладення в будівництво;

E_n – нормативний коефіцієнт ефективності.

За результатами розрахунків необхідно вибрати варіант капітальних вкладень та обґрунтувати свій вибір.

Таблиця 1

Вихідні дані для визначення показників порівняльної ефективності капітальних вкладень

Показники	Варіанти		
	I	II	III
Капітальні вкладення по роках			
1	300	200	450
2	300	300	450
3	300	400	-
Разом	900	900	900
Собівартість всієї продукції в рік освоєння	700	700	700
Виручка від реалізації продукції в рік освоєння	900	900	900
Прибуток одержаний в період будівництва по роках			
2	10		70
3	50	30	70
Разом	60	30	70
Інвестиційний прибуток	210	220	230

Визначення показників порівняльної ефективності
капітальних вкладень

Показники	Варіанти		
	I	II	III
Капітальні вкладення, тис.грн.			
Чистий дохід, тис.грн.			
- після освоєння			
- до освоєння			
Строк окупності капітальних вкладень після введення об'єкту, років			
Повний строк окупності капітальних вкладень, років			
Норма прибутку			
Витрати від заморожування засобів в період будівництва, тис.грн.			
Приведені витрати, тис.грн.			
Приведені капітальні вкладення, тис.грн.			

Тема 7. Рентабельність сільськогосподарського виробництва

Мета заняття: Навчитись визначати рентабельність виробництва сільгосппродукції

Завдання 1 ВИЗНАЧИТИ І ПРОАНАЛІЗУВАТИ ПОКАЗНИКИ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ГАЛУЗЕЙ І ВИДІВ ПРОДУКЦІЇ

Методика та порядок виконання завдання. Рентабельність – це прибутковість, доходність. Вона характеризується показниками прибутків рівня рентабельності. Прибуток – це різниця між грошовою виручкою та затратами на виробництво і реалізацію продукції.

Для визначення необхідних даних використовується дані звіту господарства “реалізація сільгосппродукції” із річного звіту.

Рівень рентабельності залежить від співвідношень рівнів ціни реалізації (C_p) і собівартості реалізації продукції (C_c). Чим вища ціна і нижче собівартість, тим більше сума прибутку і вищий рівень рентабельності. Середньореалізаційна ціна одного центнера продукції визначається, як частка відділення грошової виручки (B_r) від реалізації товарної продукції на кількість товарної продукції (T_p).

$$C_p = \frac{B_r}{T_p}$$

Комерційна (повна) собівартість 1 ц реалізованої продукції (C_c) визначається, як частка від ділення суми витрат на виробництво і

реалізацію товарної продукції (3) на кількість реалізованої продукції (ТП).

$$C_c = \frac{3}{\text{ТП}}$$

Розрахунки роблять в таблиці 1, а потім записують висновки.

Таблиця 1

Визначення рентабельності с.-г. виробництва в

Галузі та види продукції	Реалізованої продукції			Повна собівартість		Прибуток		Рівень рентабельності, %
	Кількість, ц	На суму, тис.грн.	Середня реалізаційна ціна одиниці продукції, грн.	Всього, тис.грн.	1 ц продукції, грн.	Всього, тис.грн.	На 1 ц продукції, грн.	
Зернові								
Соняшник								
...								
Разом по рослинництву								
Приріст ВРХ								
Молоко								
Свинина								
...								
Разом по тваринництву								

Тема 8. Рівень та структура собівартості продукції

Мета заняття: Оволодіти методикою аналізу рівня та структури собівартості

Методика та порядок виконання завдання. Завдання виконують на підставі даних річного звіту господарства. Вихідні дані та розрахунки записують в таблицю 1 та 2.

Аналізуючи, слід зрівнювати собівартість даного виду продукції в господарстві за два роки, вказати, які статті витрат мають найбільшу питому вагу та за рахунок зниження яких витрат можна знизити собівартість.

Таблиця 1

Структура собівартості 1 ц зернових культур

Статті витрат	20__ р.	20__ р.
	Витрати, грн, %	Витрати, грн, %
1	2	3

1	2	3
Оплата праці		
Відрахування на соціальні заходи		
Насіння та садівний матеріал		
Добрива		
Засоби захисту рослин		
Роботи та послуги		
Витрати по організації виробництва і управління		
Витрати на утримання основних засобів		
в т.ч.:		
- амортизація		
- паливно-мастильні матеріали		
Інші витрати		
Всього витрат		

Таблиця 2

Структура собівартості 1 ц м'яса (молока)

Статті витрат	20__ р.	20__ р.
	Витрати, грн, %	Витрати, грн, %
Оплата праці		
Відрахування на соціальні заходи		
Витрати на корми		
Засоби захисту тварин		
Роботи та послуги		
Витрати на утримання основних засобів		
в т.ч.:		
- амортизація		
- паливно-мастильні матеріали		
Витрати по організації виробництва і управління		
Інші витрати		
Втрати від падіжу тварин		
Всього витрат		

Тести до теми 8

1. Собівартість продукції – це:

- а) суспільні витрати виробництва;
- б) вартість спожитих засобів виробництва; вартість продукту створеного необхідною працею; вартість продукту, створеного додатковою працею;
- в) витрати на виробництво і реалізацію продукції.

2. Витрати на організацію та управління виробництвом – це:

- а) виробничі витрати;

- б) непрямі витрати;
- в) бригадні та загальногосподарські витрати;
- г) всі витрати.

3. Структура собівартості продукції – це:

- а) різні за економічним змістом статті витрат;
- б) визначення рівня собівартості продукції;
- в) процентне співвідношення окремих статей витрат у загальних витратах виробництва.

4. Виробнича собівартість – це:

- а) сукупні витрати живої та уречевленої праці на виробництво продукції;
- б) витрати підприємства на виробництво продукції;
- в) індивідуальна витрати виробництва.

5. Фактори, що впливають на структуру собівартості:

- а) природнокліматичні;
- б) рівень механізації галузі;
- в) організація виробництва;
- г) зміна обсягів виробництва.

6. Основні витрати на виробництво продукції – це:

- а) непрямі витрати;
- б) планові витрати;
- в) витрати, пов'язані з технологічним процесом;
- г) фактичні витрати.

7. Які з перелічених відносять до загальногосподарських витрат?

- а) оплата праці робітників з нарахуванням на соціальне страхування;
- б) конторські, поштово-телеграфні, друкарські;
- в) сировина і матеріали;
- г) амортизація та витрати на ремонт будівель загальногосподарського призначення.

8. Повна собівартість – це:

- а) рівень витрат на виробництво одиниці сільгосппродукції;
- б) витрати спожитих засобів виробництва і оплата праці;
- в) витрати на виробництво і реалізацію продукції.

9. Непрямі витрати – це:

- а) вартість насіння;
- б) витрати на роботи допоміжних виробництв;
- в) загальногосподарські витрати;
- г) вартість засобів захисту рослин.

10. Індивідуальна собівартість – це:

- а) витрати, які фактично несуть сільськогосподарські підприємства;
- б) вартість робочого часу, необхідного для здійснення виробництва;
- в) витрати окремого підприємства на виробництво і реалізацію продукції.

11. Показники обліку і планування собівартості:

- а) собівартість усієї продукції;
- б) собівартість продукції за 1 га сільгоспугідь;
- в) собівартість одиниці продукції;
- г) витрати на 100 грн. вартості продукції;
- д) витрати кормів на 1 голову худоби.

12. Планова собівартість – це:

- а) витрати сільгосппідприємства на виробництво продукції;
- б) витрати спожитих засобів виробництва;
- в) витрати виробництва, розраховані по фактичних цінах;
- г) витрати виробництва, розраховані по нормативах і планових цінах.

13. Виробничі витрати поділяються на:

- а) провізорні;
- б) основні;
- в) пов'язані з використанням землі;
- г) витрати на організацію і управління виробництвом.

14. Прямі витрати – це:

- а) оплата праці з нарахуваннями;
- б) бригадні витрати;
- в) вартість добрив;
- г) витрати на послуги допоміжних виробництв.

15. Галузева собівартість – це:

- а) витрати, пов'язані з використанням землі;
- б) кількість суспільно необхідної праці;

- в) вартість продукції, створеної необхідною працею;
 г) середні витрати на виробництво і реалізацію одиниці продукції окремої галузі.

Тема 9. Виробниче направлення і спеціалізація господарства

Мета заняття: Навчитися визначати рівень спеціалізації та виробниче направлення господарства.

Методика та порядок виконання завдання. Вихідні дані виписують з річного звіту господарства в таблицю 1 і розраховують структуру товарної продукції в відсотках до підсумку. На підставі цього зробити висновок щодо спеціалізації господарства.

До спеціалізованих відносять господарства з питомою вагою основної продукції в загальній сумі виручки від реалізації не менше 50 %. Якщо ведучих галузей - дві, питома вага кожної з яких складає не менше 25 %, то господарство є спеціалізованим, а виробничий напрямок - по головній галузі.

Таблиця 1

Структура товарної продукції господарства за _____ рік

Галузі та види продукції	Реалізовано, всього		
	ц	на суму тис. грн	у % до підсумку
Зернові та зернобобові			
в т.ч.:			
- пшениця			
- кукурудза			
Соняшник			
Овочі			
...			
Всього по рослинництву			
Скотарство, всього			
в т.ч.:			
- молоко			
- м'ясо, враховуючи племпродажу			
Свинарство, всього			
Птахівництво, всього			
в т.ч.:			
- яйця			
- м'ясо			
Вівчарство, всього			
в т.ч.:			
- м'ясо			
- вовна			
- смушки			
Всього по тваринництву			
Разом по господарству			

Тема 10. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва

Мета заняття: Вивчити методику визначення інтенсивності сільського господарства та економічної ефективності інтенсифікації сільськогосподарського виробництва

Під інтенсифікацією с.-г. виробництва розуміється постійно зростаюче застосування більш досконалих засобів виробництва і кваліфікованої праці на одній і тій же земельній площі.

Розрізняють поняття: рівень інтенсифікації та економічну ефективність інтенсифікації.

Показниками рівня інтенсифікації є вартість основних виробничих фондів та виробничих витрат, припадаючих та 1 га сільгоспугідь, вартість основних фондів в розрахунку на 1 га сільгоспугідь.

Використовуються також показники: енергонасиченість, кількість використаних добрив та 1 га орної землі, питома вага меліораційних земель, збільшення питомої ваги орної землі, посівів технічних та пропашних культур, в тваринництві – витрати кормів (корм. од.), хімічних кормових добавок, площі кормових культур на умовну голову тварин та інші.

Економічна ефективність інтенсифікації характеризується вартістю валової продукції, валового та чистого доходу на 1 га сільгоспугідь, на одиницю витрат праці та інші.

Завдання 10.1 ВИЗНАЧИТИ РІВЕНЬ ІНТЕНСИВНОСТІ ТА ЕКОНОМІЧНУ ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Методика та порядок виконання завдання. Робота виконується по матеріалах річного звіту господарства. Вихідні дані зводять в таблицю 1. Показники, розраховані на основі вихідних даних, записуються в таблицю 2.

Проаналізувавши результати розрахунків і порівнявши їх, треба зробити висновок про рівень інтенсивності виробництва і його ефективність та позначити головні напрямки розвитку інтенсифікації на перспективу.

Таблиця 1

Вихідні дані для розрахунку рівня та економічної ефективності інтенсифікації в

Показники	20__ р.	20__ р.
1	2	3
1. Площа сільгоспугідь, га		

1	2	3
в тому числі орна земля		
2. поголів'я худоби, голів:		
- великої рогатої худоби		
- свиней		
- вівців та кіз		
- птиці		
Всього в умовних головах		
3. Основні виробничі фонди, грн.		
в тому числі:		
- рослинництва		
- тваринництва		
4. Поточні виробничі витрати, грн.		
в тому числі:		
- рослинництва		
- тваринництва		
5. Амортизація основних засобів, грн.		
в тому числі:		
- рослинництва		
- тваринництва		
6. Відпрацьовано людино-годин, всього		
в тому числі:		
- рослинництва		
- тваринництва		
7. Валова продукція, тис.грн.		
в тому числі:		
- рослинництва		
- тваринництва		
8. Валовий дохід, тис.грн.		
в тому числі:		
- рослинництва		
- тваринництва		
9. Прибуток, тис.грн.		
в тому числі:		
- рослинництва		
- тваринництва		
10. Витрати кормів, ц корм. од.		

Таблиця 2

Рівень та економічна ефективність інтенсифікації
сільськогосподарського виробництва

Показники	20__ р.	20__ р.
1	2	3
I. Показники рівня інтенсивності		
1. Загальна по господарству на 1 га сільгоспугідь, тис.грн.		
- основні виробничі фонди		
- поточні виробничі витрати		
- всі вкладення (основні виробничі фонди та поточні витрати без амортизації)		

1	2	3
2. По рослинництву в розрахунку на 1 га орної землі:		
- виробничі фонди, тис.грн.		
- поточні виробничі витрати, тис.грн.		
- вартість добрив, тис.грн.		
3. По тваринництву в розрахунку на умовну голову:		
- виробничі фонди, тис.грн.		
- поточні виробничі витрати, тис.грн.		
- витрати кормів, ц корм. од.		
- щільність поголів'я, умовних голів на 100 га сільгоспугідь		
II. Показники економічної ефективності інтенсифікації		
1. Загальні по сільськогосподарському виробництву на 1 га сільгоспугідь, тис.грн.		
- валова продукція		
- валовий дохід		
- прибуток		
на 1 людино-годину, тис.грн.		
- валова продукція		
- валовий дохід		
- прибуток		
на 1000 грн. виробничих фондів, тис.грн.		
- валова продукція		
- валовий дохід		
- прибуток		
2. По рослинництву в розрахунку на 1 га орної землі, тис.грн.		
- валова продукція		
- валовий дохід		
- прибуток		
Валова продукція на одну людино-годину, тис.грн.		
Рівень рентабельності рослинництва, %		
3. По тваринництву в розрахунку на умовну голову, тис.грн.		
- валова продукція		
- валовий дохід		
- прибуток		
Валова продукція на 1 людино-годину, тис.грн.		
Виробництво валової продукції, тис.грн. на:		
- 1000 грн. основних виробничих фондів		
- 1 ц кормових одиниць		
Рівень рентабельності тваринництва, %		

Тести до теми 10

1. Інтенсифікація – це:

- а) прискорений розвиток продуктивних сил;
- б) зміна способів виробництва для збільшення виходу продукції;
- в) концентрація сукупних затрат уречевленої і живої праці на одній і тій самій земельній площі або на голову худоби для збільшення виходу продукції;

г) підвищення рівня механізації.

2. Інтенсифікація супроводжується:

- а) збільшенням площ оброблювальної землі;
- б) збільшенням витрат засобів виробництва на одиницю земельної площі, а в тваринництві на голову худоби;
- в) збільшення чисельності поля діяльності.

3. Об'єкти інтенсифікації:

- а) машини, механізми;
- б) електроенергія;
- в) земля;
- г) поголів'я продуктивної худоби та птиці;
- д) будівля, споруди.

4. Показники рівня інтенсифікації:

- а) співвідношення обсягу продукції до витрат праці;
- б) річні виробничі витрати на 1 гектар сільгоспугідь або на 1 голову худоби;
- в) валовий збір з розрахунку на 1 гектар сільгоспугідь;
- г) вартість основних засобів виробництва на 1 гектар сільгоспугідь або на 1 голову худоби;
- д) затрати живої праці з розрахунку на 1 гектар сільгоспугідь або на 1 голову худоби.

5. Натуральні показники рівня інтенсифікації:

- а) вартість основних засобів виробництва на 1 гектар сільгоспугідь;
- б) кількість мінеральних та органічних добрив на 1 га ріллі;
- в) обсяг виконаних тракторних робіт в умовних еталонних гектарах на 1 га ріллі;
- г) валовий збір з розрахунку на 1 га ріллі;
- д) щільність поголів'я худоби на 100 га сільгоспугідь.

6. Результативні показники інтенсифікації сільського господарства:

- а) продуктивність праці;
- б) врожайність с.-г. культур;
- в) продуктивність окремих видів тварин;
- г) фондвіддача;
- д) фондомісткість.

Тема 11. Визначення сільськогосподарського виробництва

ефективності

Мета заняття: Вивчити методику визначення економічної ефективності с.-г. виробництва

Ефективність с.-г. виробництва визначає його результативність, яка залежить від використання виробничих ресурсів. Для оцінки економічної ефективності використовуються як натуральні, так і вартісні показники.

Завдання 11.1 ВИВЧИТИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

ЕФЕКТИВНІСТЬ

Методика та порядок виконання завдання. Вихідні дані вибирають з річного звіту господарства за базисний та звітний рік в таблицю 1. Розрахунок записується в таблицю 2. Аналізуючи показники, слід визначити їх динаміку, а також заходи, які необхідно здійснити для підвищення економічної ефективності виробництва в господарстві.

Таблиця 1

Вихідні дані для розрахунку ефективності сільськогосподарського виробництва

Показники	Господарство	
	Базисний рік	Звітний рік
1	2	3
1. Обсяг реалізації, ц		
- зерна		
- соняшника		
- цукрового буряка		
- молока		
- м'яса		
- яєць, шт.		
2. Валова продукція, тис.грн.		
3. Товарна продукція, тис.грн.		
4. Валовий дохід, тис.грн.		
5. Прибуток, тис.грн.		
6. Виробничі основні фонди, тис.грн.		
7. Середньорічна кількість робітників, чол.		
8. Площа сільгоспугідь, га		
9. Площа посіву, га		
- зернових		
- соняшника		
- цукрових буряків		
10. Зібрано всього, ц		
- зернових		
- соняшника		

1	2	3
- цукрових буряків		
11. Кількість худоби та птиці, голів:		
- великої рогатої худоби		
в тому числі:		
- свиней		
- птиці		
12. Одержано молока, ц		
13. Одержано м'яса, ц		
- великої рогатої худоби		
- свинини		
14. Одержано яєць, тис. шт.		
15. Виробничі витрати всього, тис.грн.		
в тому числі:		
- рослинництва		
- тваринництва		
16. Виручка від реалізації продукції		
Всього, тис.грн.		
17. Приріст молодняка, ц		
18. Приріст свиней, ц		

Таблиця 2

Ефективність сільськогосподарського виробництва

Показники	Господарство	
	Базисний рік	Звітний рік
1	2	3
I. Обсяг виробництва		
1. Реалізовано продукції, ц		
- зерно		
- соняшник		
- цукрові буряки		
- молоко		
- м'ясо		
- яйця, тис. шт.		
2. Обсяг продукції, тис.грн.		
- валової		
- товарної		
3. Рівень рентабельності, %		
II. Використання виробничих ресурсів		
1. Вироблено валової продукції, тис.грн.		
- на 1 га сільгоспугідь		
- на 1 грн. виробничих фондів		
- на середнього робітника		
2. Одержано валового доходу, тис.грн.		
- на 1 га сільгоспугідь		
- на 1 грн. виробничих фондів		
- на середнього робітника		
3. Одержано прибутку на 1 грн. основних та оборотних фондів, грн.		
III. Результати виробництва		

1	2	3
1. Урожайність, ц/га		
- зернових		
- соняшника		
- цукрового буряка		
2. Продуктивність худоби та птиці:		
- надій на 1 середньорічну корову, ц		
- середньодобовий приріст в г.:		
- молодняка ВРХ		
- свиней		
- вихід м'яса, ц		
- на 1 корову		
- на 1 свиноматку		
- середня несучість курки-несушки, грн.		
4. Рівень рентабельності, всього, %		
в тому числі:		
- рослинництва		
- тваринництва		

Тема 12. Економічна ефективність рослинництва

Мета заняття: Вивчити методику визначення економічної ефективності різних галузей рослинництва

Рослинництво – одна з головних комплексних галузей сільгоспвиробництва – включає виробництво зернових, технологічних, овочей, кормових, плодово-ягідних та інших культур, а також луківництво. Динамічний та сталий розвиток рослинництва дає можливість забезпечити населення продуктами харчування, підприємства сировиною для легкої, харчової, комбікормової промисловості та інших.

Завдання 12.1 ВИЗНАЧИТИ ЕКОНОМІЧНУ ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ОКРЕМИХ КУЛЬТУР У РОСЛИННИЦТВІ

Методика та порядок виконання завдання. Завдання виконується на матеріалах річного звіту сільськогосподарського підприємства.

Вихідні дані вписати в таблицю 1. Розрахунки виконати в таблиці 2. Проаналізувавши отримані дані, записати висновки.

Таблиця 1

Вихідні дані для визначення економічної ефективності

№ п/п	Показники	Культура		
		20__ р.	20__ р.	20__ р.
1	2	3	4	5
1.	Посівна площа, га			
1	2	3	4	5
2.	Валовий збір, ц			
3.	Виробничі витрати, всього, тис.грн.			
4.	Кількість реалізованої продукції, ц			
5.	Виручка від реалізації, тис.грн.			
6.	Собівартість реалізованої продукції, тис.грн.			
7.	Прибуток, тис.грн.			
8.	Площа, з якої реалізована продукція, га			

Таблиця 2

Показники економічної ефективності виробництва культури

№ п/п	Показники	Культура		
		20__ р.	20__ р.	20__ р.
1.	Врожайність, ц			
2.	Собівартість 1 ц, грн.			
	- виробнича - повна			
3.	Середня ціна реалізації, грн./ц			
4.	Прибуток, грн. на:			
	- 1 ц реалізованої продукції - 1 га площі, з якої реалізована продукція			
5.	Рівень рентабельності, %			

Завдання 11.2 ВИЗНАЧИТИ ЕКОНОМІЧНУ ОЦІНКУ КОРМОВИХ КУЛЬТУР І КУЛЬТУРНИХ ПАСОВИЩ

Методика та порядок виконання завдання. Завдання виконується на матеріалах річного звіту с.-г. підприємства. Вихідні дані необхідно вписати в таблицю 3. Розрахунки виконати в таблиці 4. Проаналізувавши отримані дані, записати висновки.

Для створення міцної кормової бази в сільськогосподарських підприємствах велике значення має економічна оцінка кормових культур. Порівняльна оцінка ефективності вирощування кормових культур ведеться з допомогою показників, до яких відносять вихід кормопротеїнових одиниць з гектару, трудомісткість і собівартість 1 ц кормопротеїнових одиниць, комплексна оцінка культури.

Порівняльна оцінка кормових культур робиться по групах однорідних культур (зернофуражні, силосні та ін.). робота виконується на матеріалах річного звіту господарства.

Вихідні дані та проміжні розрахунки зводяться в таблицю 3.

Таблиця 3

Вихідні дані для оцінки ефективності вирощування кормових культур

Культура	Урожайність, ц		Вміст в 1 ц корму, ц		Витрати на 1 ц	
	основної продукції	побічної продукції	кормових одиниць	перетравн. протеїну	грн	люд.-год.
Зернофуражні						
.....						
Силосні, коренеплоди, картопля						
.....						
Трави на сіно						
.....						
Культури на зелений корм						
.....						

Урожайність в таблиці 3 визначається за відрахуванням норм висіву по зернофуражним та картоплі.

Показники, що розраховані за даними таблиці 3 зводяться в таблиці 4.

Таблиця 4

Економічна оцінка вирощування кормових культур

Культури	Вихід з 1 га кормопротеїнових одиниць, ц	Витрати праці на 1 ц кормопротеїнових одиниць, люд.-год.	Собівартість 1 ц кормопротеїнових одиниць, грн.	Сума балів	Порядковий номер культури
Зернофуражні					
.....					
Силосні, коренеплоди, картопля					
.....					
Трави на сіно					
.....					
Культури на зелений корм					
.....					

Вихід кормопротеїнових одиниць з гектару кормових культур визначається по формулі:

$$K_{\text{по}} = \left(\frac{K_o + 10\Pi_{\text{п}}}{2} \right) Y_o + \left(\frac{K_o + 10\Pi_{\text{п}}}{2} \right) Y_{\text{п}}, \text{ де:}$$

$K_{\text{по}}$ – вихід кормопротеїнових одиниць з 1 га, ц;

K_o та $\Pi_{\text{п}}$ – вміст кормових одиниць та перетравного протеїну в 1 ц корму, ц;

Y_o та $Y_{\text{п}}$ – урожайність основної та побічної продукції.

Комплексна оцінка вирощування кормових культур визначається балами. Найбільший бал отримує культура, яка має найкращий показник ефективності. Іншим культурам бали виводяться на підставі співвідношення показника ефективності цієї культури і показника культури, яка отримала найвищий бал.

Наприклад: найнижча собівартість кормопротеїнової одиниці серед зернофуражних у гороха – 3,13 грн. Йому присвоєно 5 балів. Собівартість кормопротеїнової одиниці вівса – 5,2 грн. Тоді бал, що присвоюється вівсу дорівнює:

$$3 = \left(\frac{3,1}{5,2} \times 5 \right)$$

Бали, які отримала та чи інша культура по всіх показниках ефективності її вирощування, сумуються і по цій сумі визначається місце кормової культури.

Після розрахунків необхідно зробити висновки, яким культурам слід віддавати перевагу з точки зору їх ефективності.

Тести до теми 11

1. *Кормова база – це:*

- а) всі види кормів;
- б) корми рослинного, тваринного і мінерального походження;
- в) співвідношення всіх видів кормів за їх поживністю;
- г) обсяг і структура кормів, система їх виробництва та використання в тваринництві.

2. *До кормів рослинного походження відносять:*

- а) концентровані;
- б) соковиті;
- в) грубі;
- г) біодобавки;
- д) зелені.

3. *Структура раціону годівлі* – це:

- а) співвідношення всіх видів кормів за їх загальною поживністю;
- б) загальна кількість кормів і окремих груп, обчислених у кормових одиницях;
- в) співвідношення окремих видів кормів за їх поживністю.

4. *Показники рівня розвитку кормової бази:*

- а) кормова площа, га;
- б) урожайність кормових культур, ц/га;
- в) обсяг виробництва кормів з розрахунку на 1 га с.-г. угідь, ц корм. од.;
- г) обсяг виробництва кормів з розрахунку на 1 га кормової площі, ц корм. од.;
- д) обсяг виробництва кормів з розрахунку на 1 ум. гол. худоби, ц корм. од.

5. *Показники ефективності кормових раціонів і типів годівлі тварин:*

- а) площа кормових культур;
- б) собівартість 1 ц корм. од. у раціоні;
- в) урожайність кормових культур;
- г) собівартість 1 ц продукції, тваринництва;
- д) рівень рентабельності продукції тваринництва.

Тема 12. Економічна ефективність тваринництва

Тваринництво – це комплекс галузей сільськогосподарського виробництва, які мають важливе народногосподарське значення. Незважаючи на різницю між цими галузями, вони разом з тим мають дуже багато загальних особливостей в характері протікання біологічного та економічного процесів відтворення. В зв'язку з цим можна використовувати єдиний метод системних досліджень та економічної оцінки різних боків розвитку цих галузей.

Завдання 12.1 ВИЗНАЧИТИ ПОКАЗНИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА

Методика та порядок виконання завдання. Досягнуту ефективність галузі визначають за технологічними та економічними показниками. Для розрахунків використовують дані звіту господарств. Вихідні дані виписують в таблицю 1.

Таблиця 1

Вихідні дані для визначення економічної ефективності
виробництва молока

Показники	Базисний рік	Звітний рік	Звітний до базисного, %
1. Середньорічне поголів'я корів, гол.			
2. Валове виробництво молока, ц			
3. Витрати кормів, ц корм.од.			
4. Витрати на виробництво молока, тис.грн.			
5. Виручка від реалізації молока, тис.грн.			
6. Кількість реалізованого молока, ц			
7. Повна собівартість реалізованого молока, тис.грн.			
8. Прибуток, тис.грн.			

Розрахунки економічної ефективності зводять в таблицю 2.

Таблиця 2

Показники економічної ефективності виробництва молока

Показники	Базисний рік	Звітний рік	Звітний до базисного, %
1. Середньорічний надій на 1 корову, ц			
2. Витрати кормів, ц корм. од.			
- 1 ц молока			
- 1 корову			
3. Собівартість 1 ц молока, грн.			
- виробнича			
- повна			
4. Ціна 1 ц молока, грн.			
5. Прибуток, грн., на:			
- 1 ц молока			
- 1 корову			
6. Рівень рентабельності, %			

Під таблицю записують висновки, зроблені після аналізу проведених розрахунків.

По аналогічній схемі можна зробити розрахунки економічної ефективності виробництва інших видів продукції.

Список рекомендованих джерел

1. Аграрна економіка: Підручник / Д.К. Семенда, О.І. Здоровцов, П.С. Котик, О.О. Школьний, О.Л. Бурляй, М.А. Коротєєв, Л.Ф. Бурик, А.П. Бурляй, А.І. Кисіль, К.Г. Гайдай: За ред. Д.К. Семенди та О.І. Здоровцова. – Умань, 2005 – 318 с.
2. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. – 2-ге вид., доп. і переробл. / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2004. – 624 с.
3. Березівський П.С., Особа Н.П., Березівський З.П. Напрями інтенсифікації розвитку сільськогосподарських підприємств / П.С. Березівський, Н.П. Особа, З.П. Березівський // Економіка АПК. – 2009. – №6. – С.18-26.
4. Бесулін В.І., Гужва В.І., Куцак С.М. та ін. Птахівництво і технологія виробництва яєць та м'яса птиці / За ред. В.І. Бесуліна. – Біла Церква, 2003. – 448 с.
5. Бутило І. А. Стабільність землеробства – одне з головних завдань при реформуванні сільського господарства / І. А. Бутило // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2003. – Спец. вип., Т 1.
6. Буяров А. В. Резервы повышения эффективности свиноводства / А. В. Буяров, О. В. Кислякова, Е. А. Кострикина // Аграрная наука. – 2008. – № 7. – С. 15-17.
7. Гончаренко О.В. Регіональні аспекти розміщення виробництва зерна у світі / О.В. Гончаренко // Економіка АПК. – 2008. – №11. – С. 132-134.
8. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р.: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007р. №1158 // Економіка АПК. – 2007. – № 11. – С. 3-57.
9. Жигadlo В.С., Сікачина О.В. Виробництво зернових та олійних культур в Україні: проблеми та перспективи в умовах світової продовольчої кризи / За ред. Володимира Артюшина. – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки ПРООН, 2008. – 44 с.
10. Економіка сільського господарства: Навч. посібник / Збарський В.К., Мацибора В.І., Чалий А.А. та ін.; За ред. В.К. Збарського і В.І. Мацибори. – К.: Каравела, 2009. – 264 с.

11. Калетник Г.М. Розвиток ринку біопалива в Україні: Монографія / Г.М. Калетник // К.: Аграрна наука, 2008. – 464 с.

12. Коваленко О. Оптимальна концентрація зерновиробництва сільськогосподарських підприємств степу України [Електронний ресурс] / О. Коваленко // Матеріали Міжнародної інтернет-конференції Тернопільський інститут АПВ НААН, 7-8 квітня 2011р. – Режим доступу:

http://confiapv.at.ua/publ/konferenciji_2011/section_5/optimalna_koncentracija_zernovirobnictva_silskogospodarskikh_pidpriemstv_stepu_ukrajini/11-1-0-755

13. Козак О.А. Основні тенденції розвитку світового ринку молока та молочної продукції // Економіка АПК. – 2007. – № 3. – С. 149-153.

14. Комплексна галузева програма «Розвиток зерновиробництва в Україні до 2015 року» (№ 757/101 від 23.10.2007) затверджена наказом Міністерства аграрної політики України, Української академії аграрних наук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1021.4247.0>

15. Курцев В. Економічна ефективність ріпаку [Електронний ресурс] / В. Курцев // Агробізнес сьогодні. – 2011. – №7. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/24-agromarketing/518-2011-07-04-09-04-12.html>

16. Лищенко М.О. Теоретичні аспекти вивчення резервів скорочення собівартості та підвищення ефективності виробництва зерна [Електронний ресурс] / М.О. Лищенко // Ефективна економіка. – 2010. – № 2. – Режим доступу: <http://info-prensa.com/article-505.html>

17. Мазуренко О. В. Підвищення конкурентоспроможності галузі свинарства / О. В. Мазуренко // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 143-146.

18. Мельник І.О. Сучасний стан молочного скотарства в Миколаївській області / І.О. Мельник // Економіка АПК. – 2008. – №10. – С.69-70.

19. Мельник Б. Основні напрями стратегічного зростання підприємств птахопродуктового підкомплексу Миколаївщини / Б. Мельник // Економіка України. – 2005. – № 5. – С. 72-75.

20. Михайлов С.І Економіка виробництва свинини / С.І. Михайлов, О.А.Бугуцький // Підручник. – К.: «Урожай», 1990. – 216 с.
21. Назарова Л. Міцна кормова база – основа виробництва конкурентноспроможної продукції тваринництва / Л. Назарова // Тваринництво України. – 2004. – №9 – 10. – С. 29.
22. Пасхавер Б. Ціни виробництва і споживання продовольчого ринку / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2009. – № 11. – С. 56-62.
23. Підняга М. Сутність ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / М. Підняга // Матеріали Міжнародної інтернет-конференції Тернопільський інститут АПВ НААН, 7-8 квітня 2011р. – Режим доступу: http://icp.org.ua/ukr/press/nick_191/
24. Рябчик І. В., Галушко В. В. Нові підходи до аналізу ефективності сільськогосподарських підприємств // Економіка АПК. – 2004. – №3. – С. 101-108.
25. Система організаційно-економічних механізмів функціонування основних агропродовольчих підкомплексів рослинництва України / За ред. О. М. Шпичака. – К.: Нічлава, 2009. – 406 с.
26. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
27. Статистичний збірник «Сільське господарство Миколаївщини» за 2012 рік / Головне управління статистики у Миколаївській області: Під загальним керівництвом З.А. Лук'яненко. – Миколаїв. – 2013. – 317 с.
28. Сук Л. Облік витрат, виходу продукції рослинництва та обчислення її собівартості / Л. Сук // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2005. – №5. – С. 55-64.
29. Сухініна Л. І. Економічна ефективність використання землі та шляхи її підвищення в Миколаївській області / Л. І. Сухініна, О. М. Краснова // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2003. – Вип. 24.
30. Топіха І. Н. Економіка аграрних підприємств. Курс лекцій. – Миколаїв: Видавничий відділ МДАУ, 2005. – 317 с.

Навчально-методичне видання

методичні рекомендації
та завдання для практичних занять і самостійної роботи студентів
спеціальностей 7.09010101, 8.09010101 (Агрономія)
факультету агротехнологій

Укладач:
Коваленко Ганна Вячеславівна